

İBN USFÛR el-BAHRÂNÎ

(ابن عصفور البحراني)

Yûsuf b. Ahmed b. İbrâhîm
ed-Dirâzî el-Bahrânî
(ö. 1186/1772)İmâmîyye Şîasî'nin
Ahbârîliği itidale yönlendiren
âlimlerinden biri.

1107 (1696) yılında Bahreyn'in Mâhûz köyünde doğdu. Memleketinden dolayı Bahrânî, büyük dedelerinden Usfûr'a nisbetle de İbn Usfûr diye anılır. İlk öğrenimini babası ve dedesinin yanında tamamladı. Hâricîler'in Bahreyn'i ele geçirmesi üzerine 1126'da (1714) ailesiyle birlikte Katîf'e gitti ve Hüseyin b. Muhammed Ca'fer el-Mâhûzî'nin derslerine katıldı. İranlılar'ın Bahreyn'i geri almasının ardından memleketine döndü; burada Ahmed b. Abdullah el-Bilâdî, Abdullah b. Alevî el-Bilâdî, Muhammed Refî' b. Ferec ve Şeyh Abdullah b. Ali el-Bahrânî'den ders okudu. Bu arada hac görevini de yerine getiren Bahrânî hac dönüşü Katîf'te kalarak bir süre daha Mâhûzî'nin derslerine devam etti ve ilk icâzeti ondan aldı. Afganlılar'ın 1135 (1723) yılında Safevîler'in başşehri İsfahan'a girerek bu hânedana son vermesi üzerine Bahreyn'de çıkan karışıklıklar sebebiyle burayı terkedip İran'a göç etti. Kısa bir süre Kirman'da kaldıktan sonra Şîraz'a geçen Bahrânî buranın yöneticisi Muhammed Takî Han'dan özel ilgi gördü ve şehirde bulunduğu süre içerisinde öğretim ve telif çalışmalarını devam ettirdi. Şîraz'da çıkan karışıklıklar yüzünden bu defa Fesâ'ya geçti ve buranın mütevellisi Muhammed Ali Han tarafından saygıyla karşılandı. Kendisine uygulanan haraç muafiyeti dolayısıyla ders verme faaliyetinin yanı sıra ziraatla da meşgul oldu. Ancak mütevellinin ölümü üzerine hâmisiz kalan Bahrânî, Usûlîler'in evini basıp kitaplarını yağma etmeleri sebebiyle Ahbârîler'in güçlü olduğu Kazvin'e göç etmek zorunda kaldı (1164/1751). Onun buraya gelişle şiddetlenen Ahbârî ve Usûlî çatışması yüzünden 1166'da (1753) İran'ı terkederek Kerbelâ'ya gidip yerleşti ve ölümüne kadar geçen yaklaşık yirmi yıllık süre içinde eğitim öğretim faaliyetleri yanında Ahbârî ve Usûlîler arasındaki ihtilâfların giderilmesiyle uğraştı. Başta Ebû Ali Muhammed b. İsmâîl el-Hâîrî, Mirza Ebû'l-Kâsım el-Kummî, Ahmed el-Attâr el-Bağdâdî, Ahmed et-Tâlekânî en-

Necefî, Şemseddin el-Mar'aşî el-Hüseynî, Seyyid Ali el-Hâîrî, Bahrûlulûm-i Tabâtâbâî, Muhammed Mehdî en-Nerâkî, Mirza Mehdî b. Hidâyetullah el-İsfahânî ve Mirza Yûsuf et-Tabâtâbâî el-Mar'aşî olmak üzere çok sayıda öğrenci yetiştirdi. 4 Rebiülevvel 1186 (5 Haziran 1772) tarihinde Kerbelâ'da vefat etti. Tebrîzî, 1188 (1774) veya 1189 yıllarında öldüğüne dair rivayetleri de kaydetmektedir (*Reyhânetü'l-edebe*, III, 361).

İbn Usfûr el-Bahrânî, Ahbârî düşüncesinin sistemleşmesi bakımından Muhammed Emîn el-Esterâbâdî'den hemen sonra gelen önemli bir âlimdir. Esterâbâdî, ilk dönemdeki Ahbârî düşüncüyü tekrar ortaya çıkarıp çok mutaassıp bir çizgi takip etmişken Bahrânî bu düşüncüyü itidale kavuşturmuş ve Ahbârîliği Usûlîliğin çizgisine yaklaştırmıştır. Bundan dolayı mutedil Ahbârîler'in başı olarak kabul edilen Bahrânî, Muhammed Bâkır el-Meclisî ve Seyyid Ni'metullah el-Cezâîrî'nin orta yolu takip ettiğini ileri sürmüştür. Bahreyn, İran ve Irak'ta yapmış olduğu yolculuklarla Şîi ulemâsı arasındaki ihtilâfları en aza indirmeyi hedefleyen Bahrânî'nin, Kerbelâ'da Muhammed Bâkır el-Bihbehânî'nin faaliyetlerine izin vermek suretiyle Usûlî düşüncenin oluşmasına bir bakıma göz yumması onun bu konudaki samimiyetini göstermektedir. Bihbehânî, Bahrânî'nin arkasında namaz kılmanın ve ondan ders okumanın câiz olmadığına dair fetva verirken Bahrânî bunun aksi yönünde bir fetva vermiş, hatta bu konuda talebelerini teşvik etmiştir. Ayrıca cenaze namazını Bihbehânî'nin kıldırması yolunda vasiyette bulunarak Usûlî düşünceye ve müctehidlere karşı olan uzlaşmacı tavrını ortaya koymuştur.

Ahbârî ve Usûlîler arasındaki ihtilâfların fazla abartıldığını ifade eden, gerçekte farkın akıl delilini kullanmaktan öteye geçmediğini söyleyen Bahrânî, mutaassıp Ahbârîler'in bu iki anlayış arasındaki farklılıkları büyüterek Şîi ulemâsı arasında fitne tohumları ektiklerini belirtmekten çekinmemiştir. Bahrânî'nin her iki ekol arasında orta bir yol takip ettiğini gösteren en önemli hususlardan biri de onun ictihad ve taklid hakkında ortaya koyduğu düşünceleridir. İctihada kesinlikle karşı çıkan Ahbârîyye mensuplarından farklı olarak Bahrânî, sadece kitap ve imamların ahbârına bağlı kalmak şartıyla şer'î hükümlerin istinbatının mümkün ve hatta gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Bu

noktada Usûlîler'den ayrılan en önemli tarafı, bu iki kaynağın dışında akli delillerle yapılacak ictihadın bizzat imamlar tarafından menedilmiş olduğunu kaydetmesidir. Usûlîler'in delil olarak kabul ettikleri aklın zan ifade edeceği düşüncesiyle şer'î delillerden sayılamayacağını söylemekle birlikte evhamın şâibelerinden sıyrılmış fitrî aklın ilâhî bir hüccet olduğunu, nûrâniyetinin saflığı ve fitratının aslı sebebiyle teklife dair bazı hususları idrak edebileceğini savunmaktadır. Ona göre fitrî aklın ilâhî bir delil olması, idrak ettiği bazı şeylerin yanı sıra idrak edemediği şeylerde de kendi aczini ve Allah'ın yüceliğini itiraf etmesiyle ilişkilidir. Bunun yanında, helâl ve harama dair şer'î hükümlerin tevkiî olup yalnız şârî' tarafından tayin edildiğini belirterek Ahbârî çizgiyi muhafaza etmiştir.

Taklid meselesinde, on ikinci imamın gaybetinden önceki toplum yapısıyla sonrakinin bir olmadığına dikkat çeken Bahrânî, imama nisbetle bütün müminlerin mukallid olduğu şeklindeki mutaassıp Ahbârîler'in yaklaşımlarına şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun tutarsızlığına delil olarak Ahbârîler'in kendi aralarındaki görüş farklarını örnek verip onların da bir nevi ictihadda bulunduğunu belirtmiştir. Bahrânî bu düşüncüyle, mutaassıp Ahbârîler'in taklid anlayışına ve onların insanları imam-raiyye şeklinde ikili bir tasnife tâbi tutmasına karşı çıkarken mukallidin başvurduğu âlimin sadece kitap ve imamların ahbârı çerçevesinde hareket edebileceğini söylemek suretiyle de esasını akli istinbatların oluşturduğu ictihad anlayışının ve Usûlîler'in müctehid-mukallid ayrımının tutarsızlığına işaret etmiştir.

Bahrânî'nin bu itidal çağrısına onun içinde bulunduğu siyasî, içtimai ve coğrafi şartların büyük etkisi olmalıdır. Safevîler'den sonra ortaya çıkan siyasî durum ve İran'ın içine sürüklendiği büyük karışıklık, ona göre ulemâ arasında daha önceden devam edegelen çekişmelere son vermek için yeterli bir sebep teşkil ediyordu. Bu dönemde ulemâyı harekete geçiren gelişmelerden biri de Nâdir Şah'ın Ehl-i sünnet'le yakınlaşma çabalarıydı. Şîi ulemânın büyük çoğunluğuna göre Şîiliği beşinci fıkıh mezhebine indirgemekten başka bir şey olmayan bu durum kendi varlıkları için de büyük bir tehlike arz ediyordu. Bu şartların yanı sıra Bahrânî'nin mensup olduğu ekole ilişkin kaygıları da

iki düşünce sistemi arasındaki farklılıkları en aza indirmeye yönelik çabalarında etkili olmuştur.

Eserleri. 1. *el-Ḥadâ'îku'n-nâḍîre fî aḥkâmî'l-ṣîretî't-tâhire*. Bahrânî'nin fık-hî hükümlerle ilgili bütün konuları, görüş ve delillerini ihtiva ettiğini, sahasında emsalsiz olduğunu ileri sürdüğü eser fıkıh bablarına göre telif edilmiştir. Bundan dolayı müellifi "Sâhibü'l-hadâik" diye de anılır. Bahrânî tarafından "Kitâbü'z-Zîhâr" a kadar yazılabilen eseri yeğeni ve talebesi Hüseyin b. Muhammed el-Bahrânî 'Uyûnü'l-ḥakâ'îki'n-nâḍîre fî tetmîmî'l-Ḥadâ'îki'n-nâḍîre adıyla dokuz bölüm ilâve ederek tamamlamıştır (Necf 1342-1354). Üzerine çeşitli ḥâşiyeler yazılan eser ilk taş baskısından sonra (I-VII, Tebriz 1315-1318) Muhammed Takî el-İrvânî tarafından neşredilmiştir (I-X, Necf 1377-1381; I-XX, Kum 1363 hş.; Beyrut 1985-1987). 2. *ed-Dürerü (ed-Dürretü)'n-Necefiyye fî'l-mültekatâtî'l-Yûsufiyye. Ḥadâ'îku'n-nâḍîre*'den sonra müellifin en önemli kitabı olup başta fıkıh olmak üzere çeşitli konuları ihtiva eder (Tahrân 1307, 1314). 3. *Ecvibetü'l-mesâ'ili'l-Bihbehâniyye elletî se'leḥâ es-Seyyid 'Abdullâh el-Bilâdî el-Bahrânî* (nşr. Ebû Ahmed b. Ahmed Âl-i Usfûr, Kum, ts.). 4. *Enîsü'l-müsâfir ve celîsü'l-havâtîr (el-Keşkûl)*. Müellif bu eserinde Ahbârî-Usûlî tartışmalarına girmeden çeşitli konuları ele alıp işlemiştir (Bombay 1291; Kum 1985). 5. *Lü'lü'tetü'l-Bahreyn fî'l-icâze li-kurreteyi'l-ayneyn*. İki kardeşinin oğulları olan talebeleri Hüseyin b. Muhammed ve Halef b. Abdülalî el-Bahrânî için yazdığı geniş bir icâzetnâme olup Bahreyn âlimlerinin yanı sıra Sadûkeyn'e (Şeyh Sadûk ve babası) kadar meşhur ülemânın hayatını da ihtiva etmektedir (Tahrân 1269; Bombay, ts.; nşr. Muhammed Sâdik Bahrülulûm, Necf 1386/1966; Beyrut 1406/1986). 6. *er-Risâletü's-şalâtiyye*. Hüseyin el-Bahrânî'nin ta'likatı ile neşredilmiştir (Menâme 1409/1989). 7. *Mesâ'ilü 'ukûdî'l-cevâhiri'n-nûrâniyye fî ecvibetü'l-mesâ'il-l-Bahrâniyye*. Bir önceki eserle birlikte basılmıştır. 8. *en-Nefeḥâtü'l-melekûtiyye fî'r-red 'ale's-şûfiyye*. Müellif günümüze ulaşmayan bu eserinde, kendisi gibi mutedil Ahbârîler'den kabul edilen Feyz-i Kâşânî'yi tasavvuf ehlinde sayıp onu küfre götürecektik bazı görüşleri olduğunu ileri sürmüştür.

İbn Usfûr'un kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Ecvibetü'l-mesâ'ili's-Şirâziyye fî'd-difâ' 'anî't-ṭarîḫatî'l-Aḥbâriyye, İ'lâmü'l-kâşîdîn ilâ me-*

nâhici uşûlî'd-dîn, Ḥâşiyetü'l-Vâfi li'l-Feyz, Mi'râcû'n-nebîh fî şerḥi Men lâ yaḥḍuruhü'l-fakîh, Taḥkîku ma'ne'l-îmân ve'l-İslâm, el-Erba'üne ḥadîşen fî menâkıbı Emîri'l-mü'minîn, el-Envârü'l-hayriyye ve'l-aḳmârü'l-bedriyye, eş-Şihâbü's-sâḳıb fî beyâni ma'ne'n-nâşib ve mâ yeterettebû 'aleyhi mine'l-meṭâlib, Mizânü't-tercîh, el-Le'âlî'z-zevâhir fî tetimmeti 'ikdi'l-cevâhir, Ecvibetü'l-mesâ'ili's-şâhûriyye, Selâsilü'l-ḥadîd fî taḳyîdi İbn Ebi'l-Ḥadîd (İbn Ebû'l-Ḥadîd'in Şerḥu Nehci'l-belâğ'a sına reddiye mahiyetindedir), Ecvibetü'l-mesâ'ili'l-fıkhîyye (eserlerinin listesi için bk. Tebrîzî, III, 360-361; A'yânü's-Şî'a, X, 317; Hüseyin Müderrisi Tabâtabâî, s. 296-299; DMT, III, 108-109).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Usfûr el-Bahrânî, *el-Ḥadâ'îku'n-nâḍîre* (nşr. Ali el-Ahundî), Kum 1984, neşredenin girişi, I, 1-170; Mirza Muhammed Ali Keşmirî, *Nûcümü's-semâ'* (nşr. Şehâbeddin el-Hüseynî el-Marâşî), [baskı yeri ve yılı yok], (Mektebetü Basîretî), s. 279-283; Ali Şafî, *Ravzâtü'l-cennât*, VIII, 203-209; Muhammed b. Süleyman Tünükâbûnî, *Kıssaşü'l-ulemâ'*, Tahrân 1985, s. 271-275; Ebû Ali Hâirî, *Münthe'l-maḳâl*, Tahrân 1300, s. 334-335; Abbas el-Kummî, *Fevâ'idü'r-Raḍaviyye*, Tahrân 1327/1948, s. 713-716; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *Teşeyyü' ve taşavvuf* (trc. Ali Rızâ Zekâvetî), Tahrân 1374, s. 372; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, III, 360-361; Nûrî Tabersî, *Müstedrekü'l-vesâ'il*, Tahrân 1382, III, 387-388; A'yânü's-Şî'a, X, 317-318; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *eż-Zer'â ilâ teşâni'fî's-Şî'a*, Beyrut 1983, I, 86; VI, 289; VIII, 114, 140; Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven-London 1985, s. 118, 127, 175, 312, 331; Ali el-Bahrânî, *Envârü'l-bedreyn fî terâcimi 'ulemâ'i'l-Kâfi' ve'l-Aḥsâ' ve'l-Bahreyn*, Kum 1986, s. 143-144, 193-203; Hüseyin Müderrisi Tabâtabâî, *Muḳaddime'î ber Fıḫ-i Şî'a* (trc. M. Âsaf Fikret), Meşhed 1368 hş./1990, s. 59, 296-299; E. Kohlberg, "Aspects of Akhbârî Thought in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Belief and Law in Imami Shi'ism*, Variorum 1991, s. 133-160; a.mlf., "Baḥrânî, Yûsof", *Elr*, III, 529-530; Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şî'ası'nda Ahbârilik* (doktora tezi, 1996), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 233-245, 251-252, 265, 278, 282-283, 285-286, 289, 305-306, 314-315, 326-327; Ali Hüseyin el-Câbirî, *el-Fikrû's-selefi 'inde's-Şî'atî'l-İşnâ'âşeriyye*, Beyrut 1977, s. 382-391; R. Gleave, "Akhbârî Shi'i usul al-fıḫ and the juristic Theory of Yûsuf b. Ahmed al-Bahrânî", *Islamic Law: Theory and Practice* (ed. R. Gleave – E. Kermeli), London 1997, s. 24-48; a.mlf., "The İjâza From Yûsuf al-Bahrânî (d. 1186/1772) to Sayyid Muhammed Mahdî Baḥr al-Ulûm (d. 1212/1797-1798)", *Iran*, XXXII, Surrey 1994, s. 115-123; John Cole, "Shi'i Clerics in Iraq and Iran, 1722-1780: The Akhbârî-Usulî Conflict Reconsidered", *Jr.S*, XVIII (1985), s. 14-15, 19; Abdülhüseyn Şehîdî, "Baḥrânî Şeyḫ Yûsuf", *DMT*, III, 107-109.

MAZLUM UYAR

İBN USFÛR el-İŞBÎLÎ

(ابن عصفور الإشبيلي)

Ebû'l-Hasen Alî b. Mü'min
b. Muhammed
b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî en-Nahvî
(ö. 669/1270)

Nahiv âlimi, edip ve şair.

597 (1200-1201) yılında İşbîliye'de (Sevilla) doğdu. Burada Ebû Ali eş-Şelevbîn ve Ebû'l-Hasan ed-Debbâc gibi âlimlerden dil ve edebiyat dersleri aldı. Derslerine on yıl devam ettiği Ebû Ali eş-Şelevbîn'den Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını okudu. Öğrenimini tamamladıktan sonra İşbîliye'de ders vermeye başladı. İlmî bir konuda hocasıyla tartışıp araları açılınca İşbîliye'den ayrılarak Şerîş'e (Jerez) gitti. Şerîş'te, ayrıca Şezûne (Sedona), Mâleka (Malaga), Lûrka (Lorca) ve Mürsiye'de (Murcia) ders verdi. Bu derslerinde Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-İzâh*'ı, Cezûlî'nin *el-Muḳaddimetü'l-Cezûliyye*'si ile Zeccâcî'nin *el-Cümel*'ini şerhetti. Öğrencileri arasında Saîd b. Hakem el-Kureşî et-Tabîrî, *el-Kitâb*'ın şârihlerinden Saffâr Kâsım b. Ali el-Batalıyevsî, kıraat âlimi Ebû Abdullah Muhammed b. Ali eş-Şelevbîn es-Sagîr, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ el-Yefrenî ve İbn Saîd el-Mağribî gibi tanınmış âlimler vardır.

Daha sonra Mağrib'e geçen İbn Usfûr Merakeş'te ve bazı büyük şehirlerde ders vermeyi sürdürdü. Ardından Tunus'a gidip orada hüküm süren Hafsî Emîri I. Muhammed el-Müstansır-Billâh ile görüştü. İbn Usfûr'a yakın ilgi gösteren emîr gittiği yerlere onu da beraberinde götürdü; ilmî çalışmalarını destekledi. Bir ara Endülüs'e dönen İbn Usfûr daha sonra tekrar Merakeş'e geldi, oradan Tunus'a geçti ve 669 (1270) yılında vefatına kadar burada yaşadı. İbn Usfûr'un ölüm tarihi bazı kaynaklarda 670 (1271) olarak verilmiştir. Onun ölüm sebebi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre kış mevsiminde bir gün Ebû Fıhr bahçelerinde bir havuz kenarında Hafsî Sultanı I. Muhammed el-Müstansır'ın meclisinde bulunurken sultan başarılarıyla övünmeye başlayınca ona kendisi gibi âlimlerle de övünmesi gerektiğini söylemiş, buna öfkelenen sultan onu havuza attırması ve havuzda uzun süre bekletilmesini emretmiştir. Bu olaydan üç gün sonra da vefat eden İbn Usfûr Mühennâ Mezarlığı'na defnedilmiştir.